

І С Т О Р І Я

*Михайло Семенович САВЧИН,
кандидат історичних наук, доцент,
декан історичного факультету Дрогобицького
державного педагогічного університету ім. Івана Франка*

ПОЛІТИКА ОУН ЩОДО СТВОРЕННЯ АНТИІМПЕРІАЛІСТИЧНОГО БЛОКУ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

Неабияка роль у боротьбі за незалежну, соборну, суверенну Україну належить Організації Українських Націоналістів (ОУН), гаслом членів якої стало: “здобудеш Українську державу, або загинеш у боротьбі за неї”.

У той же час упродовж десятиліть замовчувався виразний національно-захисний характер їх політичної і збройної боротьби проти тоталітарних режимів, які з надзвичайною жорстокістю придушували прагнення українського народу до власної державності.

Поставивши в центр своєї діяльності боротьбу за державність, ОУН уже в час створення чітко визначила напрями своєї зовнішньої політики: “Українська зовнішня політика здійснюватиме свої завдання шляхом союзних зв’язань із тими народами, що вороже відносяться до займанців України, як рівнож шляхом належного використання міжнародних взаємовідносин для досягнення суб’єктивної ролі України в міжнародній політиці” [9, 12].

Провідник ОУН Є.Коновалець був стурбований поширенням тоді поглядом щодо політики організації, яку вважали пронімецькою і заявляв про те, що одностороння орієнтація поневоленої нації веде до “загентурення і до цілковитої катастрофи” [5, 477].

Слід зазначити, що з початком Другої світової війни, зокрема напередодні вторгнення німецьких військ до СРСР, в ОУН виник

конфлікт між ветеранами – членами Проводу (А.Мельник, Я.Барановський, М.Сушко та ін.), які здебільшого перебували в еміграції, і радикальною молоддю (С.Бандера, Я.Стецько, Р.Шухевич), які очолювали підпільну боротьбу на західноукраїнських землях. Молоді радикали серед іншого вимагали відмовитись від орієнтації на одну державу (зокрема Німеччину), встановити контакти з західними державами.

Вперше українська націоналістична організація вийшла за межі чисто українських інтересів, висунула свого роду візію нової місії для українського національно-визвольного руху та ідею спільного фронту боротьби поневолених народів у Меморандумі, прийнятому в 1940р.: “Ми, українці, підносимо прапор нашої боротьби за свободу народів і людини... Несемо всім поневоленим Москвою народам свободу творити власне життя на рідній землі по своїй вольній волі...”

Кличемо революціонерів усіх поневолених Москвою народів до спільної боротьби та співпраці з українськими революціонерами-націоналістами... Тільки через повний розвал московської імперії і шляхом Української Національної революції та збройних повстань усіх поневолених народів збудуємо Українську Державу та визволимо поневолені Москвою народи” [9, 21; 23].

На другому зборі (квітень 1941р.) ОУН(Б), проголосивши детальну програму боротьби за самостійну українську державу, зазначала, що, “спираючись на власні сили українського народу, відкинувши в принципі орієнтацію на чужі сили”, в досягненні поставленої мети “вважає союзниками України всі держави, політичні угруповання та сили, що заінтересовані в розвалі СРСР та створенні ні від кого не залежної Української Суверенної Соборної Держави” [9, 25; 31].

У травні 1941р. Провід ОУН(Б) в “Політичних вказівках” накреслив ряд конкретних заходів, які мали бути реалізовані на випадок війни між нацистською Німеччиною та СРСР. В них, зокрема наголошувалося на необхідності не допустити, щоб “Україна була тільки тереном розгри чужих сил... а слід за тим об’єктом чужого володіння”. Якщо на Україну прийдуть війська держав, що

вороже ставитимуться до української державності, тоді “наша боротьба увійшла б у новий період” [9, 51; 53].

Після нападу Німеччини на СРСР організації ОУН(Б) діяли у відповідності з цим, 30 червня 1941р. у Львові був проголошений Акт про відновлення Української Держави, похідні групи створювали українську адміністрацію на зайнятій німцями території.

У відповідь фашистські власті заарештували С.Бандеру, Я.Стецька, ще 15 керівних діячів і близько 300 членів ОУН. Це змусило Провід прийняти рішення про перехід ОУН у підпілля; було “вирішено однодумно підняти інтенсивну підготовку до боротьби на різних ділянках життя проти німецької окупації, зокрема до боротьби збройного типу. Ця постанова Проводу ОУН була першою відповіддю воюючої України загарбницькій Німеччині”, – писав Я.Стецько [6, 25].

М.Лебедь, який очолив ОУН(Б) в Україні після арешту Українського державного правління, провів у вересні 1941р. Першу конференцію ОУН, на якій і було прийнято рішення продовжувати розпочату українським урядом діяльність, проголошено підготовку до активної боротьби з німецькими окупантами та проти радянських партизанів, наказано збирати й складати зброю [7, 17]. Були створені Крайовий військовий штаб, старшинська і підстаршинська школи, курси радистів, санітарної служби та ін.

Подальшу програму діяльності ОУН(Б) накреслили на Другій конференції, що відбулася в квітні 1942р. В її документах визнано необхідним врахувати можливість збройної боротьби в момент, коли обидва противники виснажать себе. Тому вже зараз потрібно всю енергію спрямувати на підготовку загальнонародного повстання, яке забезпечить перемогу, на створення широкого фронту боротьби поневолених народів Сходу і Заходу Європи, підкреслено: “Московсько-більшовицькій концепції інтернаціоналу й німецькій концепції т.зв. “Нової Європи” ми протиставляємо міжнародно концепцію справедливої національно-політично-господарської перебудови Європи на засаді вільних національних держав під гаслом “Свобода народам і людині” і “змагаємо до того, щоб нав’язати живі взаємини з поневоленими народами для співпраці й

співборотьби проти окупантів-загарбників і імперіалізмів” [9, 62-63; 74].

Документи Третньої конференції ОУН (лютий 1943р.) наголошували на необхідність протидіяти силам й діям, спрямованим на “ломання революційного фронту європейських народів, які борються проти імперіялістичних загарбників за вільні національні держави, побудовані на етнографічному принципі” [9, 85].

У серпні 1943 р. під охороною УПА в тилу німців відбувся Третій надзвичайний збір ОУН(Б), на якому було переглянуто ідейно-політичні та теоретичні положення програми, прийняті на попередньому, Краківському зборі. В документах збору декларувалися свобода діяльності політичних та громадських організацій, слова, друку, політичних переконань, світоглядних засад. Уряд повинен турбуватися лише про народ: скасувати будь-яку експлуатацію, землю передати у власність селян, велику промисловість і транспорт націоналізувати, робітників залучати до керівництва підприємствами, гарантувати 8-годинний робочий день, справедливу оплату праці, свободу профспілок, вільний вибір професії, державну охорону материнства, безплатну освіту, повне забезпечення всіх працюючих на старість, на випадок хвороби чи каліцтва. Визнавалося право національних меншин плекати свою власну по формі і змісту національну культуру, рівність усіх громадян України незалежно від їх національності в державних та громадських правах та обов’язках, на рівне право на працю, заробіток і відпочинок.

У документах збору підкреслювалось, що єдиний шлях для здійснення цих цілей – це революційна “боротьба українського народу й усіх інших поневолених народів проти імперіялістів Берліна й Москви, яка прискіпить поразку обох імперіялістів та через національні революції поневолених народів довіде до відбудови їх національних держав” і “борючись за визволення українського народу ОУН організовує співпрацю з другими поневоленими народами вже сьогодні й буде співпрацювати з усіма вільними народами в майбутньому. Але основою цієї співпраці є тільки взаємна пошана і визнання права всіх на вільне життя” [9, 119; 99].

Тоді ж розпочалася цілеспрямованіша робота по створенню антиімперіялістичного фронту. У листопаді 1943р. під охороною УПА

відбулася Перша конференція поневолених народів Східної Європи й Азії. У конференції брали участь 39 делегатів, які представляли 13 народів, що входили до СРСР. На ній було обговорено питання про міжнародну політичну обстановку, відзначено, що сучасна війна між німецьким націонал-соціалізмом і російським більшовизмом – це загарбницька війна за світове панування, на новий переділ матеріальних багатств, за поневолення народів і їх експлуатацію. Обидві воюючі держави заперечують право народів на їх вільний політичний і культурний розвиток у самостійних національних державах. У війні обидві сторони дійшли до великого виснаження, а це створює добрі умови для розгортання революційно-визвольницької боротьби.

В постанові конференції були визначені політичні завдання поневолених народів, наголошено, що “для швидкої і повної перемоги національної революції потрібний один спільний фронт усіх оневолених народів” [1, 17]. Тому на конференції було прийнято рішення про створення спільного комітету народів Східної Європи і Азії, “який координувати буде всі національно-революційні сили тих народів, виробить єдину лінію боротьби зі спільним ворогом, єдину тактику боротьби та у відповідний момент дасть гасло до одночасного повстання всіх поневолених народів” [1, 18].

Конференція окремою постановою привітала боротьбу народів світу проти гітлерівських агресорів, закликала робити все можливе, щоб не допустити вивезення до Німеччини чи на фронті німецької армії національних формувань; об'єднати в національні підрозділи бійців різних національностей, що входили до складу СРСР.

Чітка політична лінія з національного питання та її роз'яснення серед представників інших народів мала безпосередній наслідок, представники національних меншин СРСР почали вступати до лав УПА, створюються навіть окремі національні загони грузинів, татар, азербайджанців, узбеків та ін. Під час відходу німців з України за даними німецької розвідки в УПА існувало 15 батальйонів союзних націй [3, 17].

На завершальному етапі війни, особливо після того, коли на всій території України була відновлена радянська влада, відбувається корекція концепції щодо шляхів досягнення кінцевої мети – здобуття незалежної соборної української держави.

ОУН вважала, що після завершення війни український народ зможе реалізувати свою національну ідею в процесі здійснення антибільшовицької революції, в якій будуть брати участь всі поневолені радянською імперією народи, в тому числі й залежні від неї країни Східної Європи. “Зближається кінець цієї імперіалістичної, проклятої війни, – стверджувалося в листівці УПА з лютого 1945р., – а разом з цим щораз назрівають уже революційні повстанські рухи в усіх окупованих більшовиками країнах” [4, 12].

Ще чіткіше ця концепція сформульована у Декларації Проводу ОУН після закінчення Другої світової війни (травень 1945р.): “До фронту поневолених народів СРСР долучується новий фронт загрожених народів Середньої й Південної Європи останньо “визволених” Червоною Армією з-під німецької окупації. Перед тими народами на всю широчінь стоїть питання збройної революційної боротьби перед намаганнями Сталіна включити їх у склад СРСР. З об’єднання цих двох фронтів повстане б’юлок поневолених і загрожених народів, що внаслідок своїх революційних дій спричинить розвал союзної тюрми народів і створення вільного життя на руїнах сталінської тираниї” [9, 133-134].

В Декларації було визначено позицію ОУН-УПА до російського народу: “До поневолених народів СРСР ми зачисляємо й російський народ. Імперіалістичні елементи російського народу, що пішли на службу Сталіна і його партійної кліни, стали на ділі ворогами свого народу, тому що підтримують режим, що спричинив і спричинює багато горя своєму російському народові, подібно тому, як імперіалістичні гітлерівські елементи німецького народу довели свій народ до трагічного занепаду. Таким чином, у визвольній революційній боротьбі з сталіно-більшовицьким російським імперіалізмом в одній лаві йдуть усі народи сьогоденного СРСР без різниці національностей, віри й раси” [9, 133]. Керівні кола ОУН-УПА наголошували, що революційна боротьба ведеться проти сталінської тоталітарної системи, а не проти російського народу.

Обґрунтовуючи цю концепцію, С.Бандера писав: “Обмеження визвольної боротьби кожного народу його власними національними кордонами, ведення визвольних змагань кожного народу сепаратно, нескоординовано з боротьбою інших народів давало б лише вигіднішу позицію большевикам, уможливило б їм локалізувати окремі

вогнища революції, використати їхнє відокремлення і перемагати одного противника за одним” [2, 52].

При цьому він наголошував, що “остаточна розправа, загальний революційний зрив народів прийде тоді, коли революційне заактивізування найширших мас... дійде до такого ступеня, що при ініціативному виступі... проти большевицького режиму ті маси не будуть більше його покірним знаряддям, ані пасивними глядачами, а стануть на боці активної революції”. Саме тому, – стверджує він, – наша революційна політична праця великою мірою спрямована на те, щоб пробуджувати й активізувати революційну енергію інших народів – наших природних союзників, допомагати у формуванні їхніх організованих революційних сил та мобілізувати до боротьби їхні народні маси. Дуже важливим моментом є творення спільного фронту, поширювання ідеї спільної боротьби, пробуджування серед інших народів свідомості, що лише через неї веде дорога до їхнього визволення, утвердження віри в силу і перемогу спільного визвольного фронту [2, 54].

З метою реалізації цієї концепції з ініціативи ОУН у квітні 1946р. відбулося установче зібрання уповноважених представників державно-політичних чинників та національно-визвольних центрів і організацій народів підбільшовицької Європи і Азії, на якому створено Антибільшовицький Блок Народів (АБН). У схваленій Декларації зазначалося, що “АБН є об’єднання свободолюбних народів для спільної боротьби з большевизмом. Його геополітичний засяг – вся підбольшевицька Європа й Азія... Кожен з цих народів має свої окремі проблеми до вирішення і свої особливі цілі, але для всіх них в АБН є головне одне: боротьба з большевизмом! Цій боротьбі повинно бути підпорядковане все інше в АБН” [1, 31-32]. Учасники зібрання узгодили спільність цілей, політичну платформу й програму, виробили загальний план праці, зокрема антибільшовицьких акцій у різних ділянках життя і боротьби на внутрішньому і зовнішньому відтинках, створили комітет АБН.

Комітет АБН надіслав Меморандум на мирну конференцію в Парижі (1946р.). У Меморандумі зокрема говориться, що у Середній та Східній Європі та у підрадянській Азії має бути створений новий порядок, в основу якого мають бути покладені принципи

самовизначення народів та ідеї правдивої демократії і соціальної справедливості. Вірний шлях до здійснення цих ідеалів АБН бачить єдино в національно-політичній, соціальній і культурній визвольній революції народів СРСР та у васальних від СРСР державах. Всі політичні, соціально-економічні та інші заходи в цих країнах мають здійснюватися волею народів, у відповідності з документами ООН та під контролем створеної нею спеціальної комісії [1, 38-45].

Із закликом кріпити антибільшовицький фронт народів на кожному кроці, в усіх галузях життя, не піддаватися впливові шовіністичних елементів комітет АБН звернувся у травні 1946 р. до політичних втікачів усіх національностей [1, 46-47].

У 1947 р. АБН звернувся з нотою до державних діячів Заходу у зв'язку з пактом трьох держав (СРСР, Польщі і ЧСР) про проведення операції "Вісла" [1, 60-63], організовував інші акції.

ОУН-УПА здійснила низку заходів щодо налагодження співпраці з самостійницькими організаціями та населенням інших країн.

Так, враховуючи складність взаємин між українцями і поляками, обумовленими певними історичними сторінками, політикою правлячих режимів обох держав, шовіністичними настроями деяких інших польських інституцій, угодою про українсько-польський кордон і взаємне переселення українців з Польщі до УРСР, а поляків – з України до Польщі, розуміючи важливість добрих стосунків з сусідом, ОУН-УПА багато докладала зусиль для того, щоб уникнути конфронтації, викрити тих, хто намагався розіграти "українсько-польську карту". Зокрема С.Бандера досить чітко висвітлив суть угоди про переселення, яке здійснювалось засобами насильства. "Виселення... за московським планом – писав він, – мало посягти, завогнати українсько-польську ворожнечу, унеможливити цементування спільного фронту українців і поляків у боротьбі проти московського імперіялізму" [2, 71].

Серед населення масово поширювалися звернення, листівки, інші матеріали з цих проблем. В одній з листівок (квітень 1945р.) керівництвом ОУН-УПА говорилося: "Ми свідомі того, що боротьба між поляками і українцями не тільки є недоцільна, але й шкідлива для обох народів, бо це вода на млин нашого спільного ворога – Москви. Ми далі стоїмо на становищі співпраці з польським

населенням і його революційними елементами та поєднанні спільної боротьби проти кремлівських поневоловачів при умові, що й поляки відповідять на нашу сторону тим самим" [4, 21]. В іншій листівці спростовувались наклепи промосковської преси про антипольські дії ОУН-УПА та інформувалось, що ОУН-УПА "входить в контакт з польським населенням на польсько-українському пограниччі та шукає можливостей порозуміння для цілей спільної боротьби проти спільного ворога... У більшості випадків вдається їй досягти цього. З'єднання УПА дуже часто при потребі квартирують у польських селах, де польське населення радо відкриває двері своїх домівок і сердець для українських повстанців, а перед більшовицькими і своїми червоними втікає в ліси. У багатьох випадках польські партизанські відділи і незалежницькі організації співпрацюють з УПА" [11, 174].

З листівкою ОУН-УПА звернулася до литовців, латвійців та естонців, в якій говорилося: "Палко вітаємо Вашу героїчну боротьбу за своє визволення проти московсько-більшевицьких окупантів. В Україні також ведеться завзята визвольна боротьба... Зміцнюйте зв'язки з українським рухом! Спільним фронтом розгорнемо наступ проти спільного окупанта! Хай живе Антибільшевицький Блок Народів!" [10, 188].

Влітку 1945р. відділи УПА здійснили великі пропагандистські рейди в терени Закарпаття, Білорусії, Польщі, Румунії, Литви, Словаччини та Естонії. Завданнями цих рейдів, як зазначається в одному з документів, було: показати світові, що "УПА це ніякі банди, як говорять "наші визволителі", тільки добре загартовані бойові одиниці, що борються за Українську Самостійну Соборну Державу. Крім цього, завданням цих відділів було провадити протибільшевицьку пропаганду, а також зводити бої з відділами НКВД та НКГБ" [10, 212]. В ще одному документі зазначається, що сотня УПА здійснила пропагандистсько-агітаційний рейд, дійшла до Варшави, користувалася по дорозі підтримкою і симпатіями польського населення" [8, 110].

У квітні 1946р. відділи УПА провели ще один рейд на Словаччину. Вони пройшли повітами: Гуменне, Бранов, Строків, Межиляборці, Пряшів, Сабінов, Гіральтовці і підійшли до Кошиці.

За час рейду повстанці відвідали 106 сіл, провели 11 великих мітингів з населенням, 40 гутірок, 69 бесід з представниками інтелігенції і взяли участь у 8 Богослужіннях, розповсюдили багато літератури. У зведенні про рейд повідомлялося: “Всюди словацьке і українське населення з захопленням вітало українських повстанців. Багато з них бачили повстанців ще минулої осені і зберегли про них найкращу пам’ять... Рейд був надзвичайно успішний. Він викликав нове піднесення протибольшевицьких настроїв на Словаччині” [10, 229, 230].

Восени 1947р. відділи УПА здійснили рейд у Хорватію і були по-братському зустрінуті місцевими партизанами й населенням [10, 240-241].

В червні-липні 1949р. за наказом генерала Т.Чупринки (Р.Шухевича) підвідділ під командуванням сотника Хмари провів ще один політично-пропагандистський рейд у Румунію. Повстанці поширили тисячі листівок серед селян, робітників та інтелігенції, провели бесіди і мітинги про методи визвольної боротьби українського народу, про необхідність посилення спільних революційних дій проти більшовицького імперіалізму та його агентів [11, 242-243].

З вищенаведеного видно, що ОУН, борючись за незалежну суверенну, соборну державу, розраховувала насамперед на сили українського народу. Одночасно концепція національної революції передбачала поєднання її з визвольною боротьбою інших поневолених народів, визнання права кожного на самовизначення і національну державність при визнанні такого ж права українському народові. На основі цих принципів ОУН, враховуючи конкретну ситуацію, проводила політичну і тактичну лінію, спрямовану на створення антиімперіалістичного фронту.

1. АБН в світлі постанов Конференцій та інших матеріалів з діяльності 1941-1956рр. Видання ЗЧ ОУН, 1956. – 357 с.

2. Баандера С. Перспективи української революції. – Дрогобич: Відродження, 1998. – 656 с.

3. Бедрий А. Роман Шухевич – провідник революційної ОУН, 1943-1950// Визвольний шлях. – 1981. – Книга 1. – С.12-25.

4. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – на початку 50-х рр. Документи і матеріали, спогади. У 3-х томах. – Т.2. 1946-1947. – Львів: Видавництво Отців Василіян, 1998. – 536 с.

5. Євген Коновалець та його доба.- Мюнхен: Видання фундації ім.Євгена Коновальця, 1974. – 1019 с.

6. Кучер В., Дробот І., Виговський М., Супко О., Чернега П. ОУН-УПА і українське питання: погляд із сьогодення. – К.: Генеза, 1997. – 70 с.

7. Лебедь М. Українська Повстанська Армія: її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за українську самостійну соборну державу //Сторожа. – 1991. – №1. – С.26-31.

8. Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942-1952. Документи і матеріали. – Мюнхен: Б.в., 1953. – Репринтне перевидання: Львів, 1991. – 448 с.

9. ОУН у світлі постанов Великих зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955рр. Б.М.: Видання ЗЧ ОУН, 1955. – 368 с.

10. УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942-1950 рр. Ч.1. Б.М.: Видання ЗЧ ОУН, 1957. – 446 с.

Михайло Савчин. Політика ОУН щодо створення антиімперіалістичного фронту поневолених народів під час Другої світової війни та в перші повоєнні роки. У статті аналізується розробка політики та практичні заходи ОУН у справі створення антиімперіалістичного фронту поневолених народів як одного із шляхів утвердження державності українського та інших народів на основі їх самовизначення.

Михаил Савчин. Политика ОУН по созданию антиимпериалистического блока порабощенных народов во время Второй мировой войны и в первые послевоенные годы. В статье анализируется разработка политики и практические действия ОУН по созданию антиимпериалистического фронта порабощенных народов как одного из путей утверждения государственности украинского и других народов на основе их самоопределения.

Mykhailo Savchyn. The policy of OUN as to forming the antiimperialist front of the oppressed peoples during the Second World War and during the first post war years. Working out the policy and practical means of OUN in forming the antiimperialist front of the oppressed peoples as one of the ways of strengthening the statementship of the Ukrainian people and other peoples on the basis of their self-determination is analysed.